

КОНСОЛІДАЦІЙНА ДІЯ “ХЛІБОРОБСЬКОГО КЛАСУ” В КАПІТАЛІСТИЧНІЙ КОНСЕРВАТИВНІЙ ТРАДИЦІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В. ЛИПІНСЬКОГО

Слободян В. Я.,

*аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Національна академія державного управління при Президентові України,
м. Київ*

Досліджується місце і роль українських суспільних класів періоду Української революції 1917–1919 рр. у процесі державотворення крізь призму ідеології українського консерватизму. Проаналізовано соціально-економічні й політичні передумови консолідаційної дії консерватизму як ідеологічної ідейно-ціннісної доктрини В. Липинського, що мала на меті забезпечення захисту і реалізацію національних об'єднаних класових інтересів суспільства. Виділено центральний політичний суб'єкт українського консерватизму – “хліборобський клас” – деміург традиціоналістсько-капіталістичного світогляду і мислення. Розкрито зміст ідеї Свободи як засадничого принципу міжкласової консолідації та взаємодії класу хліборобів, духовенства, інтелігенції, військових, промисловців, купців і фінансистів, робітників в ідеологічній інтерпретації консерватизму. Розглянуто соціальну роль і значення суспільних класів у процесі державотворення.

Ключові слова: державотворення, капіталізм, ідеологія, консерватизм, суспільні класи.

Slobodyan V. Ya.,

*Postgraduate Student at the Department of the Humanities and Social Policy,
NAPA, Kyiv*

CONSOLIDATION EFFECT OF “THE LANDOWNER CLASS” IN THE CAPITALISTIC AND CONSERVATIVE TRADITION OF STATE BUILDING OF V. LYPYNSKY

In the research article, the author examines the place and role of the Ukrainian social classes in the Ukrainian Revolutionary period of 1917 – 1920-ies during the state building through the prism of the ideology of Ukrainian conservatism. The article analyses the social, economic and political conditions of consolidation as ideological conservatism and ideological values of V. Lypynsky's doctrine that intended to ensure the protection and implementation of integrated national class interests of society. Furthermore, the paper highlights the central subject of Ukrainian political conservatism, which is a “landowner class” -- a demiurge of traditionalist and capitalist ideology and thinking. The article demonstrates the backbone of the idea of freedom as a fundamental principle of interclass consolidation and interaction of landowners, clergy, intellectuals, soldiers, industrialists, merchants, financiers, and workers in the ideological interpretation of conservatism. The paper substantiates an important role of social classes in the process of state building.

Key words: state capitalism, ideology, conservatism, social classes.

Рух до демократії, що з різною інтенсивністю триває протягом новітньої історії української незалежності, наштовхуючись на культурні бар'єри, в суспільно-політичній свідомості народу набуває все досконалішої концептуальної та громадянсько-політичної якості. Розбудова власними силами і власним розумом національної української держави на демократично-легітимній основі вимагає від українців активної участі в громадсько-політичному житті країни та достатньо глибокого рівня свідомості цінностей культури і переваг відкритого суспільства. Світоглядно-аксіологічне розуміння демократії крізь призму національної культури і традицій стає можливим для суспільства в концептуальній площині ідеології українського консерватизму. Реалізація тисячолітньої національної ідеї української нації, життєдайним осердям якої є

© Слободян В. Я., 2017

утвердження на власних, історичних землях національної української держави, яка б стала міцним фундаментом для розвитку висококультурного, освіченого і заможного українського суспільства, є справою національної гідності кожного українця.

Українська капіталістично-консервативна традиція державотворення, що була започаткована видатним політичним мислителем В. Липинським, послуговує для кожного українського державника цінним дороговказом і орієнтиром на шляху відновлення й відбудови національної моделі демократичного врядування в Україні.

Особливість історичного етапу сучасного українського державотворення полягає в необхідності зміцнення ідейно-ціннісного зв'язку між поколіннями української політичної еліти задля забезпечення стабільного і сталого розвитку української державності. Цієї мети може бути досягнуто лише шляхом відновлення історичного українського державотворчого мислення й політичної пам'яті.

Процес формування капіталістичної національної свідомості і відповідного їй політико-правового укладу, через який проходить Україна, зумовлює необхідність осягнення цілісного історичного шляху української нації задля утвердження сильної національної держави і українського ідеалу демократії. Зазначеним зумовлюється актуальність цього наукового дослідження, що має на меті прояснити зміст капіталістичної консервативної традиції українського державотворення і тим самим здійснити її наукову реставрацію й повернення до сучасного державотворчого наукового дискурсу.

Серед науковців, теоретиків і практиків українського державотворення, які присвятили свої дослідження зазначеній проблематиці, такі вчені, як І. Гирич, К. Галушко, В. Карлова, В. Купрійчук, Ф. Кирилюк, В. Лісовий, Т. Осташко, Я. Пеленський, О. Проценко, М. Пірен, П. Ситник, В. Троцинський, Ю. Терещенко та ін.

Дослідити місце і роль українських суспільних класів періоду Української революції 1917–1919 рр. у процесі державотворення крізь призму ідеології українського консерватизму, проаналізувати соціально-економічні й політичні передумови консолідаційної дії консерватизму як ідеологічної ідейно-ціннісної доктрини В. Липинського, здійснити обґрунтування провідної політичної ролі у відтворенні ідеології консерватизму “хліборобського класу” – деміурга традиціоналістсько-капіталістичного світогляду і мислення, розкрити зміст ідеї Свободи як засадничого принципу міжкласової консолідації і взаємодії класу хліборобів, духовенства, інтелігенції, військових, промисловців, купців, фінансистів і робітників, розглянути соціальну роль і значення суспільних класів у процесі державотворення.

Розробляючи політичну теорію ідеології українського консерватизму, В. Липинський закономірно виділяє в ній два політичних полюси: хліборобський клас і провідну верству, динаміка взаємодії яких є одним із показників розвитку політичної системи суспільства [5].

Поняття “хліборобський клас”, яке вводиться ідеологом у теорію консерватизму, наповнене більше політичним, ніж економічним змістом. Однак використання ним поняття “клас” є свідченням того, що Липинський намагався розробити таку ідеологічну концепцію державотворення, яка б відповідала фазі соціально-економічного розвитку і тим самим віддзеркалювала інтереси широких народних мас [16]. Враховуючи той факт, що станом на початок 20-х рр. ХХ ст. 74,5 % населення українських земель займалося сіль-

ським господарством і було домінантним економічним класом суспільства, В. Липинський за видом їхньої землеробсько-хліборобської праці дає назву цілому класу і визначає його як “хліборобський клас” [9].

В. Липинський, вводячи поняття “хліборобський клас”, окреслює хліборобський класовий інтерес і формує реальну соціальну базу ідеології українського консерватизму. З цієї точки зору ідеології консерватизму надається свого роду політичний двигун – рушійна сила, в основі якої соціально-економічні і політичні інтереси хліборобського класу [11]. “Земельний клас хліборобський – люди, зв’язані органічно між собою однакою способом існування, – єсть одинокою групою людей на Україні, яких будучина залежить від того, чи буде, чи не буде Україна” [6, с. 82].

Чітко окреслюючи національний, соціально-економічний і політичний інтерес хліборобського класу як основу ідеології українського консерватизму, Липинський водночас виводить механізм узгодження інтересів хліборобського класу з інтересами інших класів суспільства через інститут громадянства за формулою “міжкласового компромісу во ім’я ідеї держави і нації і жертви кожного класу для спільної ідеї нації” [6, с. 109]. З цієї формули ідеолог виводить і принцип легітимності політичної влади в Гетьманській Українській Державі, який передбачає право на рівноправну участь усіх класів українського суспільства у формуванні системи органів державної влади. Такі світоглядні підходи В. Липинського до принципів побудови соціально-політичних систем засвідчують його високу культуру мислення, що на тлі революційних подій 1917–1919 рр. різко контрастує з панівними соціалістичними і комуністичними ідеями представників демократичної української інтелігенції [21].

Імплементуючи в доктринальне тіло ідеології консерватизму соціально-економічний термін “клас” для позначення роду занять соціальної групи і відображення особливостей соціальної культури українського суспільства, Липинський намагається вивести соціальний закон не “класової боротьби”, а “класової консолідації і взаємодії” як єдину умову створення незалежної Української Держави.

Відводячи в соціальній структурі українського суспільства центральне місце хліборобському класу, вчений розглядає його як “клас землі, що у всіх націй і у всіх країнах світу єсть носителем традиції цієї землі” [6, с. 107] і є “класом, репрезентуючим історичну, культурну й національну українську традицію” [6, с. 107], і через це класом, єдино здатним забезпечити міцну політико-економічну основу і фундамент для Української держави.

Політична складова в аналізі внутрішньої структури хліборобського класу полягає в національно-культурній свідомості та ідентичності, що зумовлюється духовними зв’язками із соціально-культурним і природним середовищем існування. Хліборобський клас – це клас, який історично перший закладає культурні основи національної ідентичності, ретранслює культурно-генетичний код народу протягом століть від покоління до покоління, у національному колориті традицій, звичаїв і вірувань безперервно відтворюється у своїй духовній сутності. Політично це один із класів суспільства, у якому зосереджується найчисельніша однорідна етнографічна маса вільно народжених громадян держави, що національно пов’язані з Краєм і Землею проживання, предківським правом первородства. Відповідно, цьому класу належить повнота влади на політичне управління й розподіл національних багатств [8].

Економічно хліборобський клас слід розглядати як економічну одиницю, основним засобом виробництва і створення доданої вартості якої виступає право власності на землю [4]. Великі запаси земель сільськогосподарського призначення, які зосереджено в географічних межах території України, визначили особливості й специфіку розвитку національної економіки, а з нею і соціально-економічне становище хліборобського класу в соціальній структурі суспільства [17].

Основне національне багатство України – земля в період буремних 1917–1919 рр. виступає сильним катализатором революційних подій і політичної боротьби між силами соціалістичного і капіталістичного векторів розвитку земельних відносин як економічної основи життєдіяльності переважної більшості українського суспільства [10]. У цьому контексті можна дійти висновку про державоствердний капіталістично-демократичний характер ідеології українського консерватизму, адже вона основний економічний ресурс нації розглядає у площині інституту приватної власності і цим дає хід розвитку капіталістичних економічних відносин.

Таким чином, хліборобський клас у перехідних феодално-капіталістичних умовах розвитку національної економіки періоду 1917–1919 рр. у концептуальній структурі ідеології українського консерватизму виступає головним економічним суб'єктом змін і перетворень, а земельне питання – наріжним каменем економічної політики уряду П. Скоропадського [18].

Аналізуючи внутрішньокласову структуру хліборобського класу, В. Липинський виділяє в ній “два стани цього класу: хліборобів шляхтичів та дворян і хліборобів селян” [6, с. 82]. Використання ідеологом терміна “стан” як складової частини “класу” є закономірним, адже, за словами М. Ковалевського, для таких двох соціальних ієрархій тогочасного суспільства, як станова та класова, характерне взаємопроникнення одна в одну [19].

Такі привілейовані стани, як шляхта і дворяни, які за назвою походять із соціальних ієрархій держав, під юрисдикцією яких перебувала Україна, розглядаються ідеологом як частина соціальної структури українського суспільства, що за походженням “так чи інакше всі виростили на українським фундаменті колишньої старшини шляхетсько-козацької” [6, с. 82]. Остання обставина – спільність предківського коріння має слугувати “спільним фундаментом об'єднання ... для урятування себе і для будови Української держави” [6, с. 82]. Говорячи про об'єднання представників шляхетського і дворянського станів, Липинський порушує одвічне питання поділу України по Дніпру на дві частини: Правобережну і Лівобережну, західну і східну, який, як не раз нам засвідчувала історія, також є причиною і наслідком політично-протистояння українських регіональних еліт [15].

Особлива увага в розробленні методологічної структури хліборобського класу приділяється стану хліборобів селян. Економічне становище селян, малих, середніх і великих землевласників, а також безземельних селян залежало від результатів проведення аграрної реформи, що мала визначити і закріпити правове становище сільськогосподарських угідь. Дві тенденції в підходах до вирішення земельного питання в Україні, соціалістична і капіталістична, представлені урядами УНР і Української Держави, відповідали революційній фазі зміни соціально-економічної формації та мали на меті закріпити якісно новий тип соціально-економічних суспільних відносин із відповідною їм правовою формою державно-політичного устрою [22]. Політична боротьба між партіями соціалістичного і капіталістичного спрямування спиралася на

широкі верстви населення, та оскільки найчисельнішим класом у соціальній структурі українського суспільства періоду першої чверті ХХ ст. був хліборобський клас – жителі сіл, безземельні й ті, які володіли землею, господарства, то вони і розглядалися як головний суб'єкт і соціальна база політичних перетворень [7].

В. Липинський з політичною далекоглядністю і державницькою мудрістю з цього приводу зазначив: “Сини селянські, господарські! Ви, до кого пересунулось фактично все, що зрушила з місця революція. Ви, в руках яких лежить вся будучина України” [6, с. 82].

Добре відчуваючи і розуміючи внутрішню соціальну механіку революції і те, яку роль у ній відіграє українське село – неоднорідне за матеріальним становищем, далеко не завжди достатньо освічене, щоб оцінити політичну ситуацію, і спрагле соціальної справедливості [3], ідеолог виводить поняття “хліборобського класу”, наповнюючи його консолідаційним духом і об'єднавчою філософією демократичного суспільного порядку.

Такий підхід українського консерватизму якісно відрізняє його від решти ідейно-політичних альтернатив того часу. Отже, хліборобський клас в ідеології українського консерватизму є політико-соціологічна категорія, яка дає змогу працювати з вагомою частиною суспільства – малими, середніми, великими землевласниками і безземельними селянами, у термінології ідеології консерватизму “хліборобами”, на рівні врахування динаміки розвитку і узгодження їхніх духовних, політичних і економічних інтересів [20].

Розглядаючи соціальну структуру українського суспільства, Липинський, крім хліборобського класу, виділяє в ній: духовенство, інтелігенцію, військових, промисловців, купців, фінансистів, пролетаріат, яким поруч із хліборобським класом відводить важливу політико-економічну роль у процесі розбудови Української Держави. “Нашу ідею Українську переховуймо і поширюймо кожний в своєму класі. Хай українство – боротьба за політичне і культурно-національне унезалежнення Української Землі... в'яжеться чим раз міцніше з інстинктивними хотіннями класових органічних груп. Хай воно буде хотінням хліборобів, робітників, інтелігентів, військових, промисловців...” [6, с. 85].

Ідея української державності, в основі якої консенсус класових інтересів, має об'єднати суспільство на шляху розбудови правової і демократичної держави на засадах конституційного монархізму. Класова консолідація і взаємодія можлива лише на базі класократичної демократії – політичного режиму, який передбачає високу правову культуру і свідомість усіх верств суспільства у процесі розбудови національної економіки та інститутів держави [12].

Зазначений напрям думки простежуємо в Липинського у тлумаченні ним закону “класової консолідації і взаємодії”: “Любов до свого класу не означає у класократів зненависти до чужого класу. Ми (хліборобський клас. – Авт.) не хочемо нізащо бути рабами інших класів, але тому ми й не хочемо, щоб інші українські класи були нашими рабами” [6, с. 86]. Ця світоглядна позиція є спробою імплементувати в доктринальне тіло ідеології українського консерватизму ідею Свободи – духовний принцип, чинник і імпульс розвитку західно-європейських націй, пробудження якого в суспільній свідомості ознаменував період великих революцій [2] за визволення від рабства “плоті і духу” [1], за Гідність, Честь і Справедливість, за “В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля” [13]. Ідеологу вдається не тільки доктринально закріпити

Ідею Української Свободи, але і передати її Дух, яким натхненна і просякнута вся теоретична спадщина мислителя.

Генетично виводячи з ідеї Свободи закон “класової консолідації і взаємодії”, Липинський звертається до “всіх Українців, що душаються в колоніальному розкладі України, що не одбились од свого класу і що всіма силами душі хочуть необхідної їм для життя Української Держави” [6, с. 86] із закликом про зупинення безплідної й руйнівної для держави політичної боротьби та загально-національне і всекласове об’єднання зусиль задля відновлення континуїтету гетьмансько-державної української традиції і втілення в життя тисячолітнього прагнення і поривання Українського Духу до Волі і Свободи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що консолідація суспільства на базі ідеології консерватизму забезпечується через відповідні механізми узгодження соціально-політичних інтересів усіх класів суспільства, що знаходять втілення в системі державного управління Гетьманату і полягають у рівноправному представництві інтересів класів на всіх рівнях державної влади і самоврядування. Ідеологічна теоретико-доктринальна конструкція консерватизму вибудована В. Липинським так, щоб досягти загально-національного і всекласового консолідаційного ефекту через залучення до державотворення “всіх Українців, що хочуть Держави Української і мають Бога в серці і розум в голові”. Закон “класової консолідації і взаємодії” [6, с. 89], виведений Липинським із хаосу суспільно-політичних баталій Української революції 1917–1919 рр., є законом політичного розвитку і спасіння української нації і держави.

Хліборобський клас у концептуальній структурі ідеології українського консерватизму розглядається В. Липинським як політико-економічна основа української державності, ядро соціальної структури українського суспільства, що покликане відіграти роль консолідаційного центру багатогранних інтересів соціуму, його класів, груп і партій на основі свого місця і ролі в динаміці розвитку суспільного виробництва в політичній, економічній і гуманітарній сферах життєдіяльності. Під таким кутом зору “хліборобський клас”, з погляду термінології сучасної науки державного управління з прив’язкою до конкретно-історичних умов першої чверті ХХ ст., можна охарактеризувати як прототип українського середнього класу – “клас землі”, що у процесі перерваного органічного суспільно-політичного розвитку мав би забезпечити діалектичну взаємодію з “класом капіталу”, створивши в результаті такої взаємодії цивілізаційну капіталістичну економічну і політичну основу для виникнення модерного українського середнього класу [14]. Ця наукова екстраполяція вказує на перерваність органічного розвитку соціальної структури українського суспільства в період панування комуністичної ідеології та відновлення останнього з настанням незалежності України. Разом із тим важливою обставиною є розрив капіталістичної консервативної традиції державотворення, яку на теоретико-концептуальному рівні заклав В. Липинський. Комбінація “хліборобський клас – середній клас” вказує на відновлення континуїтету наукового державотворчого мислення, підґрунтям якого виступає сьгоднішня суспільно-політична дійсність України.

Список використаних джерел

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / пер. Патріарха Філарета. Київ: Вид-во Київ. Патріархії УПЦ КП; Преса України, 2009. 1407 с.
2. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ: Центр навч. літ., 2004. 672 с.

3. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. СПб.: Азбука; Азбука-Аттикус, 2016. 672 с.
4. Булгаков С. Н. О рынках при капиталистическом производстве. М.: Астрель, 2006. 528 с.
5. Липинський В'ячеслав. Суспільно-політичні твори (1908–1917). Т. 1 / перед. Р. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. –Київ: Укр. письменник, 2015. 784 с.
6. В'ячеслав Липинський та його доба / упор. Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ; Житомир, 2008. С. 66.
7. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник / Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. Київ: Наук. думка, 2004. С. 7–29.
8. Євген Чикаленко. Щоденник (1918–1919): у 2 т. Т. 2. Київ: Темпора, 2004. – 464 с.
9. Злупко С. М. Економічна історія України: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 367 с.
10. Історія держави і права України: підручник / Чайковський А. С., Батрименко В. І., Зайцев Л. О. та ін.; за ред. А. С. Чайковського. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 512 с.
11. Кирилук Ф. М. Філософія політичної ідеології: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2009. 520 с.
12. Консерватизм. Антологія. 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД “Простір”; Смолоскип, 2008. 788 с. (Політ. ідеології).
13. Кобзар. Київ: Всеукр. т-во “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, 1993. 510 с.
14. Міф про середній клас // Український тиждень. 2017. № 16 (492). С. 15–21.
15. Політична історія України. XX століття: у 6 т. / редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. Т. 5: Українці за межами УРСР (1918–1940) / кер. тому В. П. Трощинський. Київ: Генеза, 2003. 720 с.
16. Соціологія / Кондауров В. И., Страданченков А. С., Багдасарова Н. В. и др.; под ред. А. С. Страданченкова. М.: ИНФРА-М, 2008. 332 с.
17. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: пер. с англ. / предисл. В. С. Афанасьева. М.: Эксмо, 2009. 960 с. (Антология экон. мысли).
18. Скоропадський Павло Петрович. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / упор. Ігор Гирич. Київ: Наш формат, 2016. 480 с.
19. Солнцев С. И. Общественные классы. М.: Астрель, 2008. 635 с.
20. Соціальна і гуманітарна політика / авт. кол.: В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. Київ: НАДУ, 2016. 792 с.
21. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / Трощинський В. П. Київ: Ін-т соціології НАН України, 1994. 260 с. (Бібліотека укр. діаспори. Ч. 2).
22. Терещенко Ю. Скарби історичних традицій. Київ: Темпора, 2011. 560 с.

Надійшла до редколегії 03.07.2017 р.